

YOZUVCHI SHAXSIYATINING PSIXOLOGIK TRILLER ASAR USLUBIYATIDA NAMOYON BO'LIH XUSUSIYATLARI (TOMAS HARRIS TETRALOGIYASI MISOLIDA)

*Samandarova Sojida Furqat qizi, O'zbekiston davlat jahon tillari
universiteti tayanch doktoranti*

CHARACTERISTICS OF REFLECTION OF THE WRITER'S PERSONALITY IN THE WRITING STYLE OF A PSYCHOLOGICAL THRILLER WORK (IN THE EXAMPLE OF THOMAS HARRIS'S TETRALOGY)

*Samandarova Sojida Furqat qizi, PhD student at Uzbekistan State
World Languages University*

ОСОБЕННОСТИ ОТРАЖЕНИЯ ЛИЧНОСТИ ПИСАТЕЛЯ В СТИЛЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ТРИЛЛЕРА (НА ПРИМЕРЕ ТЕТРАЛОГИИ ТОМАСА ХАРРИСА)

*Самандарова Сожиди Фуқрат қызы, докторант Узбекского
государственного университета мировых языков*

[https://orcid.org/
0009-0004-3123-0981](https://orcid.org/0009-0004-3123-0981)

e-mail:
[sojida.samandar0791
@gmail.com](mailto:sojida.samandar0791@gmail.com)

Annotatsiya: Mazkur maqolada muallif shaxsiyati va psixologik trillerlarning o'ziga xos hikoya uslubi o'rtasidagi murakkab munosabatlar tahlilga tortilib, bunda amerikalik yozuvchi Tomas Harrisning Gannibal Lekter haqidagi asarlari: "Qizil ajdaho", "Qo'zilarning sukunati", "Gannibal" va "Gannibal: yuksalish" trillerlaridan olingan misollar o'rganish uchun tanlangan.

Kalit so'zlar: psixologik triller, Tomas Harris, yozuvchi uslubiyati, intertekstuallik, allyuziya, tarixiy haqiqat, ichki monolog, badiiy psixologizm.

Аннотация: В статье исследуется сложная взаимосвязь личности автора и уникального повествовательного стиля психологических триллеров с акцентом на культовую серию Харриса «Ганнибал Лектер» включающая «Красный дракон», «Молчание ягнят», «Ганнибал» и «Ганнибал: Восхождение».

Abstract: The article explores the intricate relationship between the author's identity and the unique narrative style of psychological thrillers, focusing on Harris's iconic Hannibal Lecter series comprising "Red Dragon", "The Silence of the Lambs", "Hannibal", and "Hannibal Rising".

Key words: psychological thriller, Thomas Harris, writer's style, intertextuality, allusion, historical truth, inner monologue, artistic psychologism.

KIRISH. Tomas Harrisning to'rtta romanida ham uning uslubiy izlanishlari va adabiy janrga kiritgan yangiliklari yaqqol aks etadi. Jumladan, psixologik triller janrida ijod qilgan zamondosh adiblaridan farqli ravishda uning 1980-

2000-yillar oralig'ida yozgan uchta romanida intertekstual matnlarga murojaat qilish, hattoki ularning romanlar mohiyatini anglashdagi ahamiyatini oshirish holati kuzatiladi. Harrisning adabiyot va san'atga katta ta'sir o'tkazgan shoirlar,

rassomlar, umuman, san'atga aloqador tarixiy shaxslarning ham ijodidan boxabarligi hamda asarlarida ular ilgari surgan g'oyalar yoki maslaklarga zimdan va bevosita urg'u berib ketishi yozuvchi sifatida o'ziga taalluqli barcha sohalarida chuqur izlanishlar olib borganligini ko'rsatadi. Oddiy qamoqxona yoxud Florensiyadagi muzey tasvirida ham mavzuga va qahramon tabiatiga mos detallarning o'rin olishi va o'quvchida mukammal tasavvur paydo qilishi izlanishlar samarasidan darak beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD. Jerard Jenet transtekstuallik hodisasini matni boshqa matnlar bilan ochiq yoki yashirin aloqada bo'lishini ta'minlovchi hamda muayyan matnning barcha jihatlarini qamrab oluvchi tushuncha sifatifa ta'riflaydi hamda uning beshta turini ko'rsatadi. Bular: intertekstuallik, arxitekstuallik, metatekstuallik va gipertekstuallik [Genette G.;83-84]. Harris romanlarida intertekstuallikni faol qo'llaganligi sababli ushbu tushunchaning mohiyatiga ham to'xtalishni lozim deb bildik. Fransuz tilshunosi Yuliya Kristeva tomonidan fanga kiritilgan "intertekstuallik" atamasi transtekstuallikning tag kategoriyalaridan biri bo'lib, u har qanday matn ilgari mavjud bo'lib kelayotgan matnlarni transformatsiya qilish natijasida olingan iqtiboslar majmuidan iborat, degan tamoyil asosiga qurilgan [Quronov D. va b.; 119]. O'z navbatida ushbu tamoyilning kengroq rakursda olingan versiyasini Baxtinning qarashlarida ham uchratish mumkin. U adabiyotning mavjudlik qonuniyatlarini e'tirof eta turib, har qanday badiiy asar o'zida ijodkorning voqeligini mujassam etishi bilan bir qatorda o'zidan oldingi va zamondosh adabiy asarlarga murojaat qilishini tabiiy hol ekanligini ham qo'shimcha qiladi. Kristevaning ta'limotida esa, qarash o'zining formal aksini topadi, ya'ni u intertekstuallik ma'lum chegaraga ega badiiy matnlarning asardagi ishtiroki va mazmuniy ahamiyatidan iborat, degan g'oyani ilgari suradi. Hech bir matn o'z-o'zidan paydo bo'lib qolmaydi, boshqa matnlar bilan uning o'rtasidagi o'zaro aloqani inkor etib bo'lmaydi. Yozuvchi ham, u yaratgan asarni o'quvchi ham ilgari o'qiganlari asosidagi tajribalariga asoslanishi tabiiy.

Intertekstuallik adabiy matnda quyidagi shakllarda namoyon bo'ladi: iqtibos, allyuziya, nusxa ko'chirish, tarjima, o'xshatma. Bularning orasida allyuziya tadqiqotimiz uchun muhim ahamiyatga molik hisobalanadi, chunki Harris romanlarini adabiyotda va tasviriy san'atda o'ziga xos o'rin tutgan ijod namunalariga aynan ushbu vosita yordamida bog'lab, qahramonlar va ular atrofida ro'y beruvchi voqealarni o'zgacha xarakterlantirishga, shu asnoda, o'z g'oyaviy-mafkuraviy maqsadlarini ifoda etishga erishgan.

MUHOKAMA. Romanlarda qahramonlar ichki dunyosiga tegishli tasvirni ham ikkinchi shaxs, ham uchinchi shaxs tomonidan amalga oshirilishi kuzatiladi. Birinchi shaxs tarafidan amalga oshirilayotgan ruhiy olamning bayonida obraz xuddi o'ziga o'zi gapirayotgandek tuyulsa-da, aynan shu yo'sin psixologik tasvirning haqqoniy bo'lib chiqishini ta'minlaydi. Ko'p hollarda birinchi shaxs tomonidan namoyon bo'luvchi ruhiyat bayoni o'z-o'zini tanqid etish, qilayotgan ishlariga tushunmaslik va qo'rquv holatlari bilan izohlanadi. Q.Yo'ldoshev bunday bayon shaklidan adib va o'quvchi qahramonlarning ongi va ruhiyatida kechayotgan evrilishlarni uzluksiz ravishda kuzatib borish imkonini yaratish maqsadida foydalanishini ta'kidlaydi [Yo'ldoshev Q., Yo'ldosh.M.,134]. Harris buni tetralogiyasidagi ba'zi o'rinlarda Frensis Dolarhayd va Kleris Starling obrazlari orqali ko'rsatmoqchi bo'ladi. Shunday bo'lsa ham, personajlar ichki dunyosini uchinchi shaxs nuqtayi nazaridan namoyish etish usuli romanlarda ustunlik qiladi. Ruhiyat tasvirining bunday turida yozuvchi qahramonlar ichki dunyosiga hech qanday to'siqlarsiz kirib borib, u yerda kuzatganlarini batafsil va teran tarzda aks ettiradi, uning uchun tadqiq qilinmagan hech qanday makon qolmaydi, bari tafsilotlarni romanning kerakli o'rinlariga qo'yib, yaxlit psixologik portretning maydonga kelishiga imkon yaratadi. Uchinchi shaxs tilidan hikoya qilinganida bayon asosan ichki monolog, iqromoma, o'tmish xotiralaridan parchalar, maktublar, tushlar va xayollar kabi vositalar negizida vujudga kelib, tasvirning yanada jozibaliroq va ta'sirchanroq chiqishida yordam beradi. Tomas Harris psixologik triller janridagi romanlarida o'zining

hikoyaviy yo'sinini, tasvirlash tarzini hamda shaxsiyatiga xos bo'lgan boshqa unsurlarni o'zaro jiplashtirish orqali janriy an'analarga ma'lum darajada o'zgartirish kiritadi [Samandarova; 245]. Harris ham o'ziga xos "topilma" yasaydi – bir vaqtning o'zida ham tengi yo'q olim, ham qonxo'r va shafqatsiz qotil sifatida gavdalanuvchi Gannibal Lekter obrazini olib kirish orqali asarlarining muvaffaqiyatini ta'minlashga erishadi. Aynan shu qahramon janriy an'analarga kiritilgan yirik o'zgarishlardan biri bo'lib, Harrisdan oldin biror yozuvchida bu holat kuzatilmaydi. Hukumat vakillari tomonidan so'roq qilinar ekan, ularning o'ziga nisbatan shunchaki kitoblar va derazasidan tabiat manzarasi ko'rinib turuvchi kameraga ilhaq mahbus sifatida hurmatsizlik bilan muomala qilishlari Lekterning ko'ngliga xush kelmaydi: *"Doktor Lekter tevaragidagi odamlarga e'tibor bermay qo'ydi. Uning xayoli endilikda boshqa bir o'y bilan, aniqrog'i, rassom Jerikoning "Meduzaning soli" nomli suratida tasvirlagan anatomik izlanishlari bilan band edi. U o'ziga qarata berilayotgan savollarni eshitsu ham buni oshkor etmadi"* [Harris T.; 244]. Aytish joizki, ushbu suratning syujeti dolzarb masalalarga asoslangan bo'lib, "Meduza" nomli yelkanli harbiy kemaning solidagi yo'lovchilar fransuz hukumatining aybi bilan fojiali tarzda halok bo'lishadi. Jeriko Teodor imtiyozli oliy tabaqa uchun jamiyatning quyi qatlami, ularning hayoti zig'ircha ahamiyatga ega emasligini, ulardan faqat manfaatlari yo'lida foydalanib, qolgan paytlarda e'tiborsiz qoldirishlarini mazkur surat orqali ifoda etadi.

NATIJALAR. Harrisning romanlarda qo'llagan allyuziyalari rang-barangligi bilan ajralib tursa-da, ular orasida Uilyam Bleykning ijodi ko'proq "tosh bosadi". XVIII asrning oxiri–XIX asrning birinchi choragida yashab o'tgan ingliz shoiri, rassomi va o'ymakor ustasi Bleykning ijodida bir nechta tarixiy davrlarning estetik xususiyatlari, turli uslublarda yaratilgan badiiy asarlar, suratlar va san'at asarlari uyg'unlashgan. Yoshligidan she'r yozib, rasm chizgan Bleyk "qonun-qoidalar va chekovlarni jini suymaganligi uchun" [Wilson M.3] maktabni tugatmagan bo'lsa-da, o'ziga yoqqan va qiziqtirgan kitoblarni juda

ko'p mutolaa qilganligi sababli zehn-idroki nihoyatda o'tkir odam bo'lib yetishgan. Uning ijodiga gotik san'at kuchli ta'sir o'tkazgan va uning uchun san'atning yagona jonli shakli sifatida namoyon bo'lgan. O'zining "Begunohlik navolari" va "Kechinmalar sadosi" asarlarini birlashtirib, ular aslida inson qalbining ikki qarama-qarshi holati ekanligini qayd etgan. Harrisning "Qizil ajdarho" romanini Uilyam Bleyk ijodiga yo'naltirilgan havolalarni anglab yetmasdan turib tahlil qilish noto'g'ri, chunki romanning nomi ham Bleyk 1805-1809-yillar oralig'ida chizgan "Buyuk qizil ajdarho va quyosh nuriga chulg'angan ayol" suratidan olingan.

Harris Bleykning asarlaridagi parchalardan asosan yovuz qahramon ko'rinishida sifatlanuvchi personajlar ruhiyatini, ularning ichki kechinmalarini va xayollarini ifodalashda foydalanadi. Shu jumladan, Dolarhaydning Bleyk chizgan suratga ham shunday muhim vazifani yuklaydi: *"Bu suratni ilk marotaba ko'rganida u qattiq hayratda qolgan edi, chunki u oldinlari hech qachon o'zining go'zallar haqidagi tushunchasini mukammal aks ettira olgan asarni uchratmagandi. Dolarhaydga xuddi Bleyk uning ichki dunyosiga ko'z tashlab josuslik qilish uchun o'zining Qizil ajdarhosini qulog'i ichiga yuborgandek tuyulgandi"* [Harris T.; 266]. Bleyk uning ruhiyatiga shu qadar chuqur singib ketganki, maxfiy jurnaliga navbatdagi suratlarini joylab, izoh yozayotgan Dolarhaydning ingichka, nozik husnixati Bleyknikidan zarracha farq qilmaydi. Lekterga maktub yozganidan keyin ham u o'zini Bleykning asaridagi ajdarhoga o'xshatadi: *"Lekter, xuddi baptist Avliyo Jon o'z safdoshini taniganidek, Dolarhaydni ham darrov tanib olgan bo'lardi. Uilyam Bleykning "Qiyomat" asarida Ajdarho "666" ustidan hukmronlik qilgani kabi, u ham Lekterni bo'ysundirardi. Doktor so'nggi nafasini chiqarmasdan oldin Ajdarho bilan birlashadi, o'shanda Dolarhayd ushbu muqaddas voqeani videoga olishi kerak"* [Harris T.; 317].

XULOSA. Ko'rinib turibdiki, Harrisning romanlarda qo'llagan uslubiy elementlari orasida intertekstuallik alohida ajralib turadi va u asosan iqtibos hamda allyuziya shakllarida namoyon bo'ladi. Yozuvchi ushbu shakllardan foydalanish

asnosida adabiyot va tasviriy san'atda o'ziga xos o'rin egallagan ijod namunalarini qahramonlar va ular atrofida ro'y beruvchi voqealarni xarakterlantirishda, shu asnoda, o'z g'oyaviy-mafkuraviy maqsadlarini ifoda etishda ishga soladi. U qo'llagan allyuziyalar orasida Uilyam Bleykning adabiy hamda tasviriy ijodiga murojaat, shu bilan birga, uning qarashlariga tanqidiy munosabat salmoqli o'rin tutadi va yozuvchining g'oyaviy-estetik maqsadlari bilan mushtaraklik yaqqol kuzatiladi. Romantizm, gotika va modernizm uslubiyatiga xos ramzlar va an'analardan asarlar syujetiga mos o'rinlarda oqilona foydalanish mahoratini yozuvchining badiiy-uslubiy kashfiyoti deyish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Genette G. The architext: an introduction. Berkeley: University of California Press, 1992. –P. 83-84.
2. Harris T. Qizil ajdarho. – Toshkent: Zukko kitobxon, 2021.–495 b.
3. Harris T. Qo'zichoqlar sukunati. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2023. –431 b.
4. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug'ati. Toshkent: Akademya, 2010. –204 b.
5. Ruzmatova D., Samandarova S. **Tomas Harrisning psixologik trillerlarida badiiy zamon va makon kompozitsion unsurlar sifatida.** – Toshkent: 2023/4. – B.100-117. DOI: 10.36078/987654956. (10.00.00. №47.) ISSN: 194 – 4233.
6. Samandarova S. Psychological thriller genre and its major characteristics. International Journal of Progressive Sciences and Technologies. Vol. 43 No. 2 March 2024, pp. 244-248. <https://ijpsat.org/index.php/ijpsat/article/view/6107>.
7. Yo'ldoshev Q., Yo'ldosh M. Badiiy tahlil asoslari T.: Kamalak, 2016.
8. Wilson M. The Lite of William Blake. London, 1948.

